

УДК: 373. 3. 016: 51 (07)

О.П. ПРИЙМАК

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОНАВЧАЛЬНИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК У ПЕРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

***Резюме.** У статті розглядаються шляхи формування навально-організаційних, загально мовленнєвих, загально пізнавальних, контрольньо-оцінних умінь і навичок у шестирічних першокласників у процесі засвоєння ними математики.*

***Ключові слова:** уміння вчитися, загальнонавчальні уміння та навички, навчально-організаційні уміння та навички, загальномовленнєві уміння та навички, загальнопізнавальні уміння та навички, контрольньо-оцінні уміння та навички.*

Постановка проблеми. Державні нормативні документи (Державний стандарт початкової загальної освіти, навчальні програми) для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи) ґрунтуються на засадах особистісно-зорієнтованого і компетентнісного підходів. Мета освітньої галузі «математика», яка визначена у цих документах, полягає «у формуванні в учня математичної і ключових компетентностей, необхідних для його самореалізації у швидкозмінному світі. [3, 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні питання реалізації математичних компетенцій досліджували вчені М. Зуєва, Н. Листопад, О. Онопрієнко, А. Тихоненко, Ю. Трофименко та ін. Зокрема, О. Онопрієнко означила сутність, структуру і функції предметної математичної компетентності як дидактичної категорії, показала перспективу її наукового та методичного розроблення.

Теорію ключових компетентностей, до складу яких входять: вміння вчитися, громадянська, загальнокультурна, інформаційно-комунікативна, здоров'язбережувальна, соціальна обґрунтували вчені М. Алексєєв, І. Зимня, Н. Листопад, А. Маркова, О. Онопрієнко, О. Савченко, І. Сергєєв, В. Серіков та ін. Серед ключових компетентностей основною є вміння вчитися. Ця компетентність набуває пріоритетного значення у початковій школі, зокрема у першому класі, оскільки навчальна діяльність стає для першокласників провідною.

Ю.К. Бабанський називає «оволодіння сукупністю основних загально навчальних умінь та навичок умінням вчитися» [1, 327]. Виходячи з того, що навчальна діяльність складається з таких основних структурних елементів як: планування завдань і способів діяльності, мотивації, організації дій, самоконтролю, він виділяє такі уміння та навички навчальної праці: навчально-організаційні, навчально-інформаційні, навчально-інтелектуальні.

О.Я. Савченко класифікує загальнонавчальні уміння та навички на навчально-організаційні, загальномовленнєві, загальнопізнавальні, контрольньо-оцінні. У вступній частині до навчальних програм вона підкреслює, що уміння вчитися як складова частина ключових компетентностей функціонує у системі міжпредметних зв'язків і формується безперервно протягом усього періоду початкового навчання відповідно до можливостей програмового матеріалу з різних предметів та обов'язкового врахування попереднього рівня оволодіння ним [8, 6].

У статті [5] ми розглянули шляхи формування уміння вчитися на уроках математики у початковій школі, спиралися на класифікацію загально навчальних умінь та навичок, запропонованих О.Я. Савченко.

Формування цілей статті. *Мета нашої роботи* – розкрити сутність основної складової частини ключових компетентностей і показати шляхи її формування у процесі навчання математики у 1 класі. Для розгляду даного завдання ми проаналізували роботи вітчизняних і зарубіжних науковців і визначили важливі теоретичні положення для нашої теми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Шестирічний першокласник часто

приходить до школи з великим бажанням учитися, але не завжди вміє це робити. Від сформованості загальнонавчальних умінь та навичок буде залежати успіх навчання школяра. Якщо не навчити учнів раціональним способам організації навчання, не сформувавши умінь висловлюватись, працювати з текстовою інформацією, умінь спостерігати, розмірковувати, запам'ятовувати, не сприяти засвоєнню учнями способів перевірки та самоперевірки, оцінювання здобутих результатів, то з перших кроків навчання у школі першокласники можуть зустрітися з труднощами, і в них поступово пропаде бажання вчитись.

Навчально-організаційні уміння та навички. Ми приймаємо твердження О.Я. Савченко, що до навчально-організаційних умінь та навичок належать такі уміння: організувати своє робоче місце, орієнтуватися в часі та берегти його, планувати свої дії, доводити роботу до кінця.

Оскільки у перший клас приходять діти шести років, досить емоційні, імпульсивної поведінки, то питання формування організованості таких першокласників досить актуальне.

Працюючи з роздавальним матеріалом, діти часто вголос висловлюють свої думки, стараються повідомити вчителя, що вони виконали завдання, чекають від нього похвали. Першокласники можуть голосно сміятися, радіти, не звертати увагу на слова вчителя, які стосуються всього класу.

Як вважають психологи, така поведінка дітей повинна сприйматися «як об'єктивно існуючі психолого-педагогічні закономірності школярів шестирічного віку» [5, 5]. Тому не слід забороняти шестирічкам вільно поводитися, у спілкуванні з ними допустимим є демократичний стиль керівника.

Демократи-педагоги виявляють довіру і повагу до дітей, прагнуть зрозуміти і разом з тим стисло роз'яснити вимоги на уроці, причому їх повинно бути невелика кількість, заохочують правильну поведінку дитини.

Належну увагу потрібно приділити організації робочого місця учня. У кожного учня на уроці математики знаходяться на парті підручник, зошит, каса цифр і знаків, кольорові олівці, ручки, індивідуальний лічильний матеріал. Кожну дитину необхідно навчити правильно розміщувати все навчальне приладдя на парті до початку уроку, акуратно і швидко розкласти необхідне у потрібний момент уроку і так само швидко прибирати після виконання завдання. Наприклад, при вивченні нумерації чисел в межах 10 діти користувалися кружечками. Після закінчення роботи вчителька називає числа до 20, діти за цей час повинні скласти кружечки у конверт. Ця робота по формуванню і закріпленню навичок поводження з навчальним приладдям продовжується досить тривалий час.

Особливо детально потрібно продумати ознайомлення першокласників з підручником «Математика». При розгляді обкладинки з'ясувати, що зображено на ній. Вчитель повинен навчити учнів орієнтуватися у підручнику, зокрема, знайти відповідну сторінку, вправу, малюнок, використовувати закладку, роз'яснити якими знаками позначаються завдання для роботи в зошиті, вправи з логічним навантаженням, колові приклади, додаткові завдання, загадки. Потрібно наголосити, що слова, речення, які виділені чорним жирним шрифтом, учні повинні прочитати декілька разів, щоб запам'ятати.

У різних дітей, які прийшли до школи без попередньої підготовки до навчання, організаційні уміння та навички формуються нерівномірно, тому учитель повинен бути терпеливим і наполегливим. Часто під час лічби учні використовують палички, при цьому створюється шум від стуку паличок, інколи діти рахують вголос. Досвідчені вчителі рекомендують не робити зауваження таким дітям, не вимагати тишини, а сказати, що правильно і добре робить той, хто рахує мовчки, не заважає іншим.

Орієнтування в часі є одним з організаційних умінь. Шестирічних першокласників привчають включатися в роботу відразу після вказівки вчителя, не роздивлятися у різні сторони, не перепитувати, працювати в однаковому темпі. Якщо учні, наприклад, знаходять суму чи різницю двох чисел в межах 10, то вчитель пояснює, що ці числа потрібно з'єднати

знаком «+» чи «-», вказані обчислення записує на дошці, а всі учні виконують запис в зошиті, на це буде затрачено однаковий час. Потім один учень пояснює все, що робив учитель, після цього розглядаються приклади, які розв'язують окремі учні на дошці з поясненням, а учні за партами працюють в однаковому темпі.

Шестирічний школяр обов'язково прагне закінчити кожне завдання. Якщо він працює повільніше від інших, відстає, то це не викликає у нього занепокоєння, на заклик учителя працювати швидше, як правило, не реагує. Тому рекомендується інструктувати перед кожним завданням не тільки весь клас, а спеціально ті групи учнів, які ще недостатньо організовані, працюють повільно. Декому потрібно надавати допомогу, працювати разом з ними. Психологи вважають, що набагато більший ефект дає пережите дитиною почуття задоволення від виконаного завдання, ніж постійне усвідомлення того, що знову не встиг.

У першому класі учнів ознайомлюють з одиницями часу година, хвилина, доба, співвідношеннями між ними, вчать визначати час за годинником, знати назви днів тижня, їх послідовність.

Дітей бажано ознайомити з тривалістю життєво важливих інтервалів 1, 3, 5, 10 хвилин за допомогою секундоміра, пісочного годинника, зокрема учням пояснюють, що за 1 хвилину можна назвати 60 двоцифрових чисел, прочитати певну кількість слів, а 1 година – це тривалість приблизно уроку і перерви. Для ознайомлення учнів з назвами днів тижня, їх послідовністю використовують календарі.

До організаційних умінь належить також планування учнями навчальної роботи. Планування – це мислительна дія, метою якої є усвідомлення змісту та послідовності розумових і практичних дій, необхідних для реалізації відповідної мети [8, 174].

Контрольно-оцінні вміння і навички. Контроль та оцінка виконують у навчання специфічну роль, проте вони взаємопов'язані, тому що в процесі контролю визначається ступінь правильності дій і результатів, а також дається оцінка якості роботи.

У першому класі поширені контроль за кінцевим результатом, його мета з'ясувати, які числа пропущено, чи правильно розв'язано приклади на додаванні та відніманні, чи правильно розв'язано задачі, чи точно виміряно довжину відрізка, чи правильно підраховано кількість геометричних фігур, чи правильно записано позначення трикутників, відрізків, як вивчено таблиці додавання та віднімання в межах 10 та ін.

Психологи вважають, що на перших етапах процесу засвоєння контроль повинен бути поопераційним, тому що він дозволяє регулювати процес засвоєння, в якому є певні відхилення, та не допускати помилок. На початку матеріального (матеріалізованого) і зовнішнього мовного етапів контроль має проводитися за кожним завданням. На наступних етапах зовнішній контроль стає епізодичним. Якщо учень погано засвоїв якісь операції, то йому даються необхідні пояснення і спеціальні завдання, для відпрацювання цих операцій. Наприклад, деякі першокласники, вимірюючи довжину відрізка, неправильно прикладають лінійку до відрізка (суміщають початок відрізка не з нульовою позначкою на лінійці, а з початком лінійки). В результаті такого вимірювання отримують неправильний результат. У цьому випадку потрібно відпрацювати операцію суміщення початку відрізка з позначкою 0 на лінійці.

Дослідження психологів показують, що учнів потрібно навчити знаходити помилки і виправляти їх, тобто навчити їх прийомів самоконтролю, оскільки контрольно-оцінні судження першокласників обмежуються словами «добре», «погано», а інколи діти вважають, що вони правильно виконали завдання, бо дуже старалися, і тому не треба себе перевіряти.

З метою успішного формування самоконтролю вчителів, потрібно ускладнювати завдання в певній послідовності. Наприклад, вчитель показує, як виміряти довжину відрізка у сантиметрах, учні, використовуючи лінійку, вимірюють самі довжину цього відрізка; результат записують у зошит. Потім учні вчать вимірювати довжину відрізка у дециметрах і сантиметрах. Пізніше діти вимірюють довжину класу у метрах.

Від учнів потрібно домагатися чіткого розуміння мети роботи і об'єкта перевірки. Наприклад, до простої задачі в підручнику записано декілька виразів, учні повинні дізнатися, який вираз підходить. Учитель пропонує дітям уважно прочитати задачу, подумати якою дією вона розв'язується, серед виразів знайти той, який записаний даною дією і відповідними числами.

Досить важливо передбачати труднощі, які можуть виникнути у процесі виконання самостійної роботи. Зокрема, при визначенні місткості банки учні можуть доливати воду у склянку, тому потрібно звернути увагу на те, щоб склянки були повні.

Формуючи складні уміння та навички, учителям потрібно вчити учнів опрацьовувати прийоми і способи їх перевірки. Наприклад, при роботі над простою задачею на знаходження невідомих компонентів додавання чи віднімання, потрібно учнів вчити прикидати результат, тобто поміркувати, яке число вийде: більше чи менше, а після розв'язання задачі, перевірити дане число, підставити його замість невідомого.

До методів і прийомів формування самоконтролю у першому класі можна віднести використання роздавального матеріалу, числового відрізка з метою перевірки правильності додавання та віднімання в межах 10, кругові приклади, числа – відповіді, що записані в іншій послідовності, «прикидка» відповіді, зіставлення зі зразком.

Висновок. Процес формування загальнонавчальних умінь та навичок розпочинається у першому класі і продовжується у наступних класах. Від рівня сформованості загальнонавчальних умінь та навичок у першокласників буде залежати успішність їхнього навчання в подальшому.

Оскільки загальнонавчальні уміння та навички включають навчально-організаційні, загальноомовленнєві, загальнопізнавальні, контрольні-оцінні, то у процесі формування цих навичок органічно взаємодіють змістова, мотиваційна і процесуальна сторони. Ому крім прийомів, що стимулюють дітей до самостійного застосування цих умінь, практикуються спеціальні завдання і засоби навчання розумових дій, які становлять структуру кожного вміння [8, 186].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды / Ю.К. Бабанский. – М.: Педагогика, 1989. – 560с. (Труды д. чл. и чл. – кор. АПНСССР).
2. Богданович М.В. Математика: підруч. для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. / М.В. Богданович, Г.П. Лищенко. К.: Генеза, 2012. – 160 с.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти (Проект) // Почат. шк.. – 2010. – С.1-17.
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. – 392 с.
5. Навчання і виховання шестирічних першокласників: зб. статей / упоряд. К.С. Прищепи. – К.: Рад. шк., 1990. – 255 с.
6. Приймак О.П. Формування в учнів початкової школи умінь вчитися на уроках математики / О.П. Приймак // Наук. записки Вінницького державного пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць / редкол.: В.І. Шахов (голова) [та ін.]. – Випуск 36. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2012. – С. 261-264.
7. Рівкінд Ф.М. Математика: підруч. для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Ф.М. Рівкінд, Л.В. Оляницька. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. – 144 с.
8. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підруч. для студ. пед. фак. / О.Я. Савченко. – К.: Абрис, 1997. – 416 с.

О.П. ПРИЙМАК. ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕУЧЕБНЫХ УМЕНИЙ И НАВЫКОВ У ПЕРВОКЛАССНИКОВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Резюме. В статье рассматриваются пути формирования учебно-организационных,

общеязыковых, общепознавательных, контрольно-оценных умений и навыков у шестилетних первоклассников в процессе усвоения ими математики.

***Ключевые слова:** умение учиться, общеучебные умения и навыки, учебно-организационные умения и навыки, общеязыковые умения и навыки, общепознавательные умения и навыки, контрольно-оценные умения и навыки.*

O.P.PRIMAK. FORMING OF THE GENERALLY EDUCATIONAL SKILLS AND EXPERTISES IN THE PUPILS OF THE FIRST FORM DURING THE LESSONS OF MATHEMATICS

***The summary.** In the article are considered the ways of forming urgent organisational, generally linguistic, generally cognitive, control evaluating skills and expertises in the six-year-old pupils of the first form in the process of learning mathematics.*

***Key words:** educational skills, organizational skills, general talking skills, general perception skills, control-tests' skills.*

Одержано редакцією 17.01.2014 р.